https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

MADINA RAHMATOVA

ISFT instituti Samarqand filiali 2-kurs magistranti

qurgoshin19@gmail.com

INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA AYOLLAR NUTQIDA EVFEMIZM VA DISFEMIZMLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Mazkur tadqiqot ingliz va o‘zbek adabiyotida ayollar nutqida qo‘llaniladigan evfemizm va disfemizmlarning lingvomadaniy xususiyatlarini qiyosiy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Ishda gender lingvistika va lingvomadaniyatshunoslik yondashuvlari asosida ayollar nutqining ijtimoiy-madaniy, pragmatik va stilistik xususiyatlari yoritiladi. Evfemizm va disfemizmlarning badiiy matndagi funksional vazifalari, ularning milliy mentalitet va axloqiy qadriyatlar bilan bog‘liqligi ilmiy dalillar asosida ochib beriladi.

Kalit so‘zlar

evfemizm, disfemizm, ayollar nutqi, gender lingvistika, lingvomadaniyat, qiyosiy adabiyotshunoslik.

So‘nggi yillarda tilshunoslik fanida antropotsentrik yondashuvning kuchayishi natijasida til va inson omili, xususan, nutq subyektining ijtimoiy, madaniy va gender jihatlarini o‘rganishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda ayollar nutqi tilshunoslik tadqiqotlarining muhim obyektlaridan biriga aylandi. Ayollar nutqining o‘ziga xosligi, unda evfemizm va disfemizmlarning qo‘llanish darajasi jamiyatdagi axloqiy me’yorlar va madaniy qadriyatlar bilan bevosita bog‘liqdir.

Ingliz va o‘zbek adabiyotida ayol obrazi orqali nutq madaniyati, ijtimoiy munosabatlar va milliy mentalitet ifodalanadi. Ayniqsa, ayollar nutqida evfemistik birliklarning ustuvorligi ularning nutqiy xulq-atvori va ijtimoiy roli bilan

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

izohlanadi. Shu bois ushbu tadqiqot mavzusi magistrlik darajasida ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Ingliz va o‘zbek adabiyotida ayollar nutqida evfemizm va disfemizmlarning qo‘llanilishi til, madaniyat va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib beruvchi muhim lingvistik hodisalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy tilshunoslikda antropotsentrik paradigma doirasida til faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki inson tafakkuri, madaniy tajribasi va ijtimoiy ongining mahsuli sifatida talqin etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, nutq subyektining jinsi, ijtimoiy mavqei va madaniy muhitga mansubligi til birliklarining tanlanishi va qo‘llanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayollar nutqi aynan shu jihatlari bilan lingvomadaniyatshunoslik va gender lingvistika tadqiqotlarida alohida e’tibor markazida turadi. Evfemizm va disfemizmlar ayollar nutqining lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlashda muhim ko‘rsatkich bo‘lib xizmat qiladi. Evfemizm ijtimoiy jihatdan noqulay, qo‘pol yoki axloqiy jihatdan cheklangan tushunchalarni yumshoq, bilvosita va estetik jihatdan maqbul shaklda ifodalash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Disfemizm esa aksincha, salbiy emotsional-ekspressiv bo‘yoqqa ega bo‘lib, voqelikni qo‘pol yoki keskin tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu ikki hodisaning ayollar nutqida qanday va qanchalik darajada qo‘llanishi jamiyatdagi axloqiy me’yorlar, madaniy qadriyatlar va genderga oid stereotiplar bilan uzviy bog‘liqdir.

Evfemizm tilshunoslikda ijtimoiy yoki madaniy jihatdan noqulay hisoblangan tushunchalarni yumshoq, bilvosita va estetik jihatdan maqbul shaklda ifodalash vositasi sifatida izohlanadi. K. Allan va K. Burridge evfemizmlarni “tilning himoya vositasi” sifatida baholab, ularning kommunikativ jarayonda ijtimoiy muvozanatni saqlashdagi rolini alohida ta’kidlaydi.

Disfemizm esa aksincha, voqelikni keskin, qo‘pol va salbiy emotsional bo‘yoq bilan ifodalashga xizmat qiladi. Disfemizmlar ko‘pincha ijtimoiy norozilik, kinoya yoki tanqidni kuchaytirish maqsadida qo‘llaniladi. Badiiy matnda bu birliklar obraz xarakterini ochish va konfliktni kuchaytirish vazifasini bajaradi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Gender lingvistika doirasida olib borilgan tadqiqotlar ayollar nutqida ehtiyotkorlik strategiyalari, muloyimlik, emotsionallik va evfemizmlarning ustuvorligini ko‘rsatadi. R. Lakoff ayollar nutqini ijtimoiy me’yorlarga bo‘ysungan holda shakllanuvchi hodisa sifatida izohlaydi. Ayollar nutqida disfemizmlarning cheklanganligi ularning nutqiy madaniyati va jamiyatdagi axloqiy talablar bilan izohlanadi.

Ingliz va o‘zbek madaniyatida ayol obrazi nutqiy nazokat, odob va axloqiy poklik bilan bog‘langan bo‘lib, bu holat badiiy adabiyotda ham yaqqol aks etadi. Gender lingvistika doirasida olib borilgan tadqiqotlar ayollar nutqida ehtiyotkorlik strategiyalari, muloyimlik va bilvosita ifodalarning ustuvorligini ko‘rsatadi. R. Lakoff ayollar nutqini ijtimoiy jihatdan cheklangan va me’yorlarga bo‘ysungan hodisa sifatida izohlaydi. Uning fikricha, ayollar jamiyat tomonidan belgilangan axloqiy va nutqiy normalarga ko‘proq rioya qiladilar, bu esa ularning nutqida evfemizmlarning ko‘pligi va disfemizmlarning cheklanganligi bilan namoyon bo‘ladi. Ushbu holat ingliz va o‘zbek adabiyotida ayol qahramonlar nutqida yaqqol aks etadi.

Ingliz adabiyotida ayollar nutqida evfemizmlar ijtimoiy masofa va rasmiylikni saqlash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Jeyn Ostin va Sharlotta Bronte asarlarida ayol qahramonlar o‘z his-tuyg‘ularini bevosita emas, balki bilvosita va yumshoq ifodalar orqali bayon etadilar. Bu holat ingliz jamiyatiga xos bo‘lgan nutqiy etikettalarning adabiy matnga singib ketganligini ko‘rsatadi. Disfemizmlar ingliz ayollar nutqida kam uchrab, asosan keskin dramatik vaziyatlarda yoki salbiy obrazlar nutqida qo‘llaniladi.

Ingliz nasrida ayollar nutqida evfemizmlar ko‘proq ijtimoiy masofa, rasmiylik va odobni saqlashga xizmat qiladi. Ingliz madaniyatida “politeness” tushunchasi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bu holat ayol qahramonlar nutqida bevosita namoyon bo‘ladi. Jeyn Ostin, Sharlotta Bronte va Virjiniya Vulf asarlarida ayollar o‘z his-tuyg‘ulari, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy mavqe bilan bog‘liq masalalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki bilvosita va yumshoq ifodalar

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

orqali bayon etadilar. Bu esa ingliz jamiyatiga xos bo‘lgan nutqiy etikettalarning badiiy matnga singib ketganligini ko‘rsatadi. Disfemizmlar ingliz ayollar nutqida asosan keskin dramatik vaziyatlarda yoki salbiy obrazlar nutqida uchrab, badiiy ekspressiya vositasi sifatida xizmat qiladi.

O‘zbek adabiyotida esa ayollar nutqi milliy mentalitet, urf-odat va an’analar bilan yanada chuqurroq bog‘langan holda tasvirlanadi. O‘zbek jamiyatida ayol obrazi hayo, andisha, sabr-toqat va hurmat tushunchalari bilan uzviy aloqada talqin qilinadi. Shu sababli o‘zbek ayollar nutqida evfemizmlar keng qo‘llanilib, o‘lim, kasallik, oilaviy nizolar va shaxsiy muammolar ko‘pincha bilvosita ifodalanadi. Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon va O‘tkir Hoshimov asarlarida ayol qahramonlar nutqi orqali milliy axloqiy me’yorlar va madaniy qadriyatlar ifodalanadi. Disfemizmlar esa o‘zbek ayollar nutqida juda cheklangan bo‘lib, ular asosan kuchli ruhiy iztirob yoki fojeali vaziyatlarni aks ettirishda qo‘llaniladi va ko‘pincha kinoyaviy shaklda namoyon bo‘ladi.

O‘zbek nasrida ayollar nutqi milliy mentalitet, urf-odat va an’analar bilan uzviy bog‘langan. Abdulla Qodiriy va O‘tkir Hoshimov asarlarida ayol qahramonlar nutqida evfemizmlar orqali hayo, andisha va hurmat tushunchalari ifodalanadi. O‘lim, kasallik yoki oilaviy muammolar ko‘pincha bilvosita ifodalanib, nutqiy muloyimlik saqlanadi.

Disfemizmlar esa o‘zbek ayollar nutqida juda cheklangan bo‘lib, asosan fojeali yoki keskin ruhiy holatlarni aks ettirishda qo‘llaniladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek adabiyotida ayollar nutqida evfemizmlarning ustuvorligi umumiy lingvomadaniy tendensiya sifatida namoyon bo‘ladi. Har ikki madaniyatda ayol obrazi axloqiy ideal sifatida talqin qilinib, bu holat nutqiy xulq-atvorda ham aks etadi. Biroq farqli jihatlar ham mavjud: ingliz adabiyotida evfemizmlar ko‘proq individual shaxsiy hudud va ijtimoiy masofani saqlashga xizmat qilsa, o‘zbek adabiyotida ular jamoaviy qadriyatlar, oilaviy hurmat va an’anaviy axloq bilan bog‘liqdir. Disfemizmlarning

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

qo‘llanish darajasi esa har ikki adabiyotda ham ayollar nutqi uchun me’yoriy jihatdan cheklangan hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek adabiyotida ayollar nutqida evfemizm va disfemizmlar muhim lingvomadaniy birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Evfemizmlar ayollar nutqining asosiy belgisi bo‘lib, ular orqali muloyimlik, ehtiyotkorlik va axloqiy me’yorlarga sodiqlik ifodalanadi. Bu holat har ikki xalq madaniyatida ayol obrazining ijtimoiy va axloqiy ideal sifatida talqin etilishi bilan izohlanadi.

Disfemizmlar esa ayollar nutqida cheklangan bo‘lib, asosan badiiy ekspressiya, konflikt va emotsional holatni kuchaytirish vazifasini bajaradi. Ingliz adabiyotida disfemizmlar ko‘proq individual xarakter va dramatik vaziyatlarni ochishga xizmat qilsa, o‘zbek adabiyotida ular milliy mentalitet sabab yanada bilvosita shaklda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari gender lingvistika, lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy adabiyotshunoslik sohalarida olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, ayollar nutqining madaniy chegaralarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Lakoff R. *Language and Woman’s Place*. — New York: Harper & Row, 1975. — B. 45–78.
2. Allan K., Burridge K. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. — Cambridge: CUP, 1991. — B. 12–56, 145–167.
3. Holmes J. *An Introduction to Sociolinguistics*. — London: Longman, 2013. — B. 89–112.
4. Wardhaugh R. *An Introduction to Sociolinguistics*. — Oxford: Blackwell, 2006. — B. 231–255.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

5. Karimov S. Lingvomadaniyatshunoslik asoslari. — Toshkent: Fan, 2018. — B. 67–101.
6. Yo‘ldoshev B. O‘zbek tilida nutq madaniyati va evfemizm. — Toshkent: O‘qituvchi, 2015. — B. 34–59.
7. Qodiriy A. *O‘tkan kunlar*. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2019. — B. 112–156.
8. Cho‘lpon. *Asarlar to‘plami*. — Toshkent: Sharq, 2016. — B. 78–103.
9. Hoshimov O‘. *Dunyoning ishlari*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. — B. 45–88.